

ПЕДАГОГІКА

УДК [371.134+811(07)]

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-2-33>**Катерина КРАВЧЕНКО,***orcid.org/0000-0001-9914-4765*

викладач кафедри професійної освіти та технологій за профілями
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) *kravchenko.kateryna214@gmail.com*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ, ГЛОБАЛЬНИЙ ТА МІЖКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР У РОЗРОБЦІ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ

Статтю присвячено проблемі європейського, глобального та міжкультурного виміру у розробці програм підготовки учителів іноземних мов в системі вищої освіти Німеччини. Обґрунтовано, що інтерес до системи підготовки вчителів іноземної мови у Німеччині зумовлений низкою причин: Німеччина має багаті історичні традиції освіти, це дає їй змогу відігравати ключову роль у галузі світової науки та освіти протягом кількох століть; Німеччина – одна з найрозвиненіших та відкритих країн континенту, є одним із ініціаторів та активним учасником процесу створення європейського простору вищої освіти та має значний досвід щодо професійної підготовки вчителів у нових соціокультурних умовах. Метою статті є розгляд сучасної моделі професійної підготовки вчителів іноземних мов у Німеччині крізь призму європейського, глобального та міжкультурного виміру. Основними чинниками, що визначають особливості організації німецької системи підготовки педагогічних кадрів, є: розподіл компетентностей та повноважень між федерацією та землями в галузі вищої освіти та наукових досліджень; пріоритет федерації у законодавчій діяльності та федеральних земель у реалізації федеральних законів у галузі освіти; право на автономію ЗВО та університетів, на свободу досліджень, викладання та підготовку наукових кадрів, зокрема, педагогічних; система підготовки педагогічних кадрів як вияв та об'єднання інтересів освіти, науки та бізнесу. Встановлено, що система підготовки майбутніх учителів іноземних мов в системі вищої освіти Німеччини крізь призму європейського, глобального та міжкультурного виміру охоплює такі ключові напрями: запровадження двоступеневого навчання (система, що базується на двох освітніх рівнях: бакалавр та магістр); створення інтегрованих програм навчання та проведення наукових досліджень; контроль якості освіти (розвиток єдиних критеріїв оцінки якості викладання та навчання); забезпечення привабливості системи освіти за допомогою програм фондів, науково-дослідних товариств.

Ключові слова: майбутні учителі іноземних мов, педагогічна освіта Німеччини, міжкультурний вимір, європейський освітній простір, інтеграція.

Kateryna KRAVCHENKO,*orcid.org/0000-0001-9914-4765*

Lecturer at the Department of Vocational Education and Technology According to the Profiles
Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *kravchenko.kateryna214@gmail.com*

EUROPEAN, GLOBAL AND INTERCULTURAL DIMENSIONS IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' TRAINING PROGRAMMES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF GERMANY

The article is dedicated to the European, global and intercultural dimensions of developing foreign language teacher training programs in Germany's higher education system. It substantiates that the interest in the system of foreign language teachers' training in Germany is due to several reasons: Germany has rich historical and educational traditions, enabling it to play a vital role in the field of world science and education for several centuries; Germany is one of the most developed and open countries on the continent, being one of the initiators and active participants in the process of the European Higher Education Area creation and has significant experience in professional teachers' training in new socio-cultural conditions. The article aims to consider the modern model of professional training of foreign language teachers in Germany through the lens of European, global and intercultural dimensions. The main factors determining the characteristics of the German teachers' training system organisation are: the distribution of competencies and authorities between the federation and the federal states in the field of higher education and scientific research; the federation's priority in legislative activities and the federal states' responsibility to implement federal

laws in the field of education; the rights of autonomy of higher education institutions and universities, of the freedom of research, teaching and training of scientific personnel, including pedagogical one; the system of teachers' training as an expression and combination of the interests of education, science and business. It is established that the system of future foreign language teachers' training in the higher education system of Germany through the lens of European, global and intercultural dimensions encompasses the following key directions: the introduction of a two-tier education system (a system based on two educational levels: bachelor and master degrees); the creation of integrated training programs and conducting scientific research; quality control of education (development of unified criteria for assessing the quality of teaching and learning); ensuring the attractiveness of the education system through foundations', scientific and research societies' programs.

Key words: future foreign language teachers, German teacher education, intercultural dimension, European Higher Education Area, integration.

Постановка проблеми. Однією з найвагоміших подій в освітній політиці Європи є створення європейського простору вищої освіти. Україна стала її учасником, що зумовлює актуалізацію певних вимог до української системи вищої освіти з питань реалізації цілей, принципів, впровадження інструментів створення європейського простору вищої освіти, що потребує їхнього урахування у модернізації національної освітньої системи. Тобто, можемо констатувати, що зросла роль освіти в суспільстві, а тому і необхідність реформування вітчизняної освіти з урахуванням міжнародних тенденцій і закономірностей, що, водночас, зумовлює необхідність вивчення та аналізу досвіду інших країн, що беруть участь у цьому процесі. Водночас, жодні реформи в освіті неможливі без участі вчителів (Криворотько-Тайфур, 2019). Саме від професійної підготовки вчителів, якості професійної діяльності значною мірою залежить успіх перетворень у всій системі освіти. Тому питанням модернізації педагогічної освіти надається особливе значення.

У сучасних реаліях вивчення педагогічного досвіду та досвіду реформування систем педагогічної освіти інших країн набуває особливого значення. Вивчення, аналіз, інтерпретація досвіду професійної підготовки вчителів закордоном дає змогу виявити її позитивні та негативні аспекти, що сприяє вдосконаленню української системи педагогічної освіти та дає змогу уникнути помилок, допущених іншими країнами.

Досвід німецької системи освіти становить безсумнівний інтерес не лише для країн Євросоюзу, які застосовують окремі елементи цієї системи (Базова, 2011: 57), а й для України. Основною особливістю освітньої системи Німеччини є її орієнтація на актуальні тенденції розвитку. Німецькі заклади освіти дуже чуйно та динамічно реагують на реальні виклики та практичні потреби суспільства у висококваліфікованих фахівцях в соціальній та економічній сфері (Blume, 2020: 880). Саме тому досвід німецької системи освіти становить безсумнівний інтерес не лише для країн Євросо-

юзу, які застосовують окремі елементи цієї системи, а й для України.

Водночас, інтерес до системи підготовки вчителів іноземної мови у Німеччині зумовлений низкою причин: Німеччина має багаті історичні традиції освіти, це дає їй змогу відігравати ключову роль у галузі світової науки та освіти протягом кількох століть; Німеччина – одна з найрозвиненіших та відкритих країн континенту, є одним із ініціаторів та активним учасником процесу створення європейського простору вищої освіти та має значний досвід щодо професійної підготовки вчителів у нових соціокультурних умовах.

Аналіз досліджень. Об'єктом пильної дослідницької уваги вітчизняної наукової спільноти є досвід Німеччини у реформуванні системи професійної освіти вчителів, зокрема й іноземних мов. З огляду на актуальність дослідження, в сучасній науковій літературі представлено доволі широкий спектр наукових пошуків щодо особливостей німецької педагогічної системи освіти, зокрема історії становлення та реформування німецької системи педагогічної освіти (К. Криворотько-Тайфур (2019; 2020)); психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Федеративної Республіки Німеччина (Л. Дяченко (2016)); сучасних моделей неперервної професійної підготовки вчителя іноземної мови (В. Базова (2011), О. Каніболоцька та Р. Клопов (2023), Л. Мартинець (2015)); особливостей практичної підготовки майбутніх учителів у системі вищої освіти Німеччини (О. Сторонська (2018), Є. Спіцин та В. Черниш (2021)); специфіки підготовки вчителів до профільного навчання іноземної мови (М. Афонченко (2023)) та ін. Така кількість наукових доробок засвідчують вагому науково-практичну цінність німецького досвіду професійної підготовки учителів іноземних мов та доводять доцільність його подальшого вивчення з огляду на динамізм і масштаби трансформацій в цій сфері.

Метою статті є розгляд сучасної моделі професійної підготовки вчителів іноземних мов у

Німеччині кризь призму європейського, глобального та міжкультурного виміру.

Виклад основного матеріалу. Постійна конференція міністрів освіти та культури земель (Kultusministerkonferenz) вперше представила свої загальні нариси щодо європейського виміру в освітній системі в червні 1978 року у своїй Рекомендації «Європа в класі» ('Europa im Unterricht') (Криворотько-Тайфур, 2019), до якого востаннє вносилися зміни в жовтні 2020 року (Сторонська, 2018). Згідно зі зміненою версією, освіта повинна сприяти розвитку європейської компетентності, тобто на додаток до знань, пов'язаних з Європою, сприяти формуванню міжкультурної, творчої, а також багатомовної компетентностей у дітей та молоді і таким чином уможливити усвідомлення європейської ідентичності як доповнення до місцевої, регіональної та національної ідентичності (Дяченко, 2016; Спіцин, Черниш, 2021). Освіта, і передусім школа, також має сприяти формуванню усвідомлення європейської єдності та розвитку розуміння того факту, що європейські рішення є необхідними. З огляду на це, система освіти Німеччини має європейський, глобальний та міжкультурний вимір, а тому підготовка учителів іноземних мов набуває особливого значення, оскільки саме вчителі повинні розвинути у дітей інтерес до різноманітності мов і культур та їхнього прийняття.

Підсилюється актуальність підготовки учителів іноземних мов у Німеччині й тим, що велике значення в Німеччині традиційно надається викладанню іноземних мов, і в останні роки викладання іноземних мов стало як інтенсифікованим, так і диверсифікованим. В усіх землях викладання іноземної мови вже міцно інтегровано в навчальну програму початкової школи як обов'язковий предмет у 3–4 класах. Частково це відбувається у формі транскордонних регіональних проєктів для сприяння співпраці між школами. У професійно-технічних закладах освіти активізується викладання іноземних мов, зокрема, професійної термінології. Кількість учнів, які вивчають менш поширені іноземні мови (наприклад, італійську та іспанську), помітно зросла за останні роки. У грудні 2011 року Постійна конференція прийняла «Рекомендації щодо вдосконалення навичок іноземної мови» ('Empfehlungen zur Stärkung der Fremdsprachenkompetenz'). Доповідь постійної конференції «Іноземні мови в початковій школі – поточний стан і концепції 2013» ('Fremdsprachen in der Grundschule – Sachstand und Konzeptionen 2013') містить огляд сфер компетентності та очікувань щодо компетентностей у навчальних про-

грамах, і асортимент пропонованих мов, а також організаційні структури уроків іноземної мови в початкових школах різних земель (Мартинець, 2015).

Двомовні навчальні курси вперше були запроваджені в гімназії (Gymnasium), а тепер вони все частіше доступні в початкових, реальних школах (Grund-, Realschulen), типах шкіл, які пропонують кілька різних курсів освіти, а також у секторі професійної освіти та навчання. У всіх землях двомовна освіта пропонується у межах двомовних відділень та у вигляді двомовних предметних уроків, зокрема з предметів соціальних наук. В усіх землях двомовна освіта передбачає англійську та французьку мови.

У 2008 році Федеральне міністерство закордонних справ (Auswärtiges Amt) започаткувало ініціативу «Школи: партнери майбутнього» ('Schulen: Partner der Zukunft'). Ініціатива об'єднує понад 2000 шкіл у всьому світі, де німецька мова є особливо важливою. Партнери PASCH консультують адміністраторів шкіл, міністерства та школи щодо розробки уроків німецької мови. Відряджені експерти – вчителі іноземних мов від партнерів PASCH підтримують школи на місці та допомагають їм розширити викладання німецької мови. Особливо заохочується обмін між міжнародними та німецькими школами PASCH. Мета полягає в тому, щоб підвищити інтерес учнів до Німеччини та німецької мови в усьому світі, а також залучити вчителів, батьків, завучів та освітні органи до прихильності до німецької мови та її постійної інтеграції у відповідну національну систему освіти (Blume, 2020).

Німецька педагогічна освіта досить сильно відрізняється від української системи підготовки педагогічних кадрів. Важливо розуміти, що науки про освіту або педагогіка (Erziehungswissenschaft oder Pädagogik) у Німеччині – це не ті факультети, які готують шкільного вчителя чи викладача коледжу. Навчання на спеціальності Erziehungswissenschaft oder Pädagogik дає змогу працювати, наприклад, вихователем у дитячому садку або пройти додаткову підготовку та стати бізнес-педагогом чи тренером (Базова, 2011). Для того, щоб стати вчителем у гімназії чи коледжі, потрібно вступати на напрямок Lehramt.

Тривалість та зміст навчання за спеціальністю «Викладацька посада» (Lehramt) у Німеччині залежить від того, в якій школі (початковій, середній чи в гімназії) буде працювати майбутній учитель, а також від предметів, на яких хоче спеціалізуватися. Педагоги у німецьких школах, зазвичай, викладають кілька дисциплін, часом досить дале-

ких за змістом. Тому тут можна зустріти вчителя географії, фізкультури та німецької мови в одній особі. Студенти педагогічних факультетів повинні вже на ранніх етапах навчання визначитися не лише з вибором шкільного ступеня, а й з переліком профільних дисциплін, які вони будуть викладати. Різні ЗВО пропонують різні комбінації предметів.

Педагогічні заклади освіти, які здійснюють підготовку вчителів іноземних мов, різними способами прагнуть зміцнити міжнародний вимір і отримують підтримку в своїх зусиллях держави, земель та посередницьких організацій, зокрема Німецької служби академічних обмінів (Deutscher Akademischer Austauschdienst – DAAD) та Фонду Олександра фон Гумбольдта (Alexander von Humboldt-Stiftung), а також Конференції ректорів Німеччини (Hochschulrektorenkonferenz – HRK) (Bosse, 2012). Варто відзначити інтенсивні зусилля щодо розширення англійських навчальних курсів, створення міжнародних навчальних курсів і навчальних курсів, що забезпечують подвійний або спільний диплом, встановлення міжнародних партнерських зв'язків у сфері освіти, формування навчальних курсів бакалавра з інтегрованими періодами за кордоном, створення міжнародних докторських програм Європейських альянсів вищих закладів освіти, а також працевлаштування іноземних запрошених лекторів і програми для оцифрування міжнародного співробітництва або для звернення до спеціальних цільових груп.

З метою сприяння академічному визнанню між європейськими закладами-партнерами вищої освіти, зокрема й педагогічної, в Європейському просторі вищої освіти (EHEA) та сприяння мобільності студентів у Німеччині запроваджено Європейську систему передачі кредитів (ECTS) (Каніболоцька, Клопов, 2023: 94). ECTS застосовується до всіх послідовних курсів навчання. У межах ключової дії 1 (мобільність осіб) у секторі закладів вищої освіти програми ЄС Erasmus+ обов'язковим є укладення угод про навчання, в яких програма навчання узгоджується між домашнім ЗВО, іноземним гостьовим ЗВО та студентами. Додаток до диплома сприяє кращому прийняттю за кордоном кваліфікацій і ступенів, які надаються ЗВО.

Європейська та міжнародна система підготовки вчителів, зокрема й іноземної мови, характеризуються тим, що базуються на концепції навчання, яка з самого початку має міжнародний вимір і передбачає один або кілька періодів навчання в іноземному ЗВО як обов'язковий елемент навчання (курсу) (Афонченко, 2023). Курс та іспити проводяться згідно з навчальним планом та

розкладом іспитів, узгоджених між установами-партнерами.

Заклади вищої освіти Німеччини, які здійснюють підготовку учителів іноземної мови, також беруть активну участь у програмі Erasmus Mundus Joint Master Degrees (EMJMD). Спільні магістерські ступені Erasmus Mundus – це міжнародні програми передового досвіду, які пропонуються спільно принаймні трьома європейськими ЗВО з трьох європейських країн, які ведуть до отримання кількох ступенів або спільного ступеня. Таким чином, німецькі ЗВО продовжують відігравати ключову роль у підвищенні міжнародної конкурентоздатності Німеччини у сфері вищої освіти. Програма DAAD «Програми навчання німецьких вищих навчальних закладів за кордоном», яка просувається з 2001 року, також сприяє цьому. Програма передбачає розробку навчальних планів за зразком німецьких програм у співпраці з місцевими партнерами (Каніболоцька, Клопов, 2023: 94). Ці пропозиції сприяють інтернаціоналізації німецьких ЗВО та інтересу іноземних громадян до навчання в Німеччині.

Система підготовки вчителів іноземної мови в Німеччині характеризується широкою мережею партнерств та співробітництв. Наприклад, у межах Erasmus+ цифрова мережа eTwinning дає змогу майбутнім та практикуючим учителям усіх предметів, типів шкіл і класів налагоджувати контакти зі школами-партнерами по всій Європі та реалізовувати навчальні проекти в мережі Інтернет. eTwinning пропонує захищене навчальне середовище з інструментами для реалізації медіапроектів (Meniailo, Shapran, Serhiichuk, Bahno, Kanibolotska, 2021). Завдяки співпраці з партнерськими класами в Європі учні можуть автентично вивчати іноземні мови через eTwinning і вдосконалювати свою медіакомпетентність. Наприкінці 2020 року з Німеччини зареєстровано близько 28 000 вчителів із 9 700 шкіл. Під час пандемії COVID-19 з весни 2020 року, коли багато шкіл змогли продовжити існуючі партнерства лише в цифровому вигляді, eTwinning отримав новий поштовх. Із запуском Європейської шкільної освітньої платформи у 2022 році платформа eTwinning була оновлена. Послуги, які пропонує eTwinning, зокрема для пошуку партнерів, розробки уроків і підготовки вчителів, доступні безпосередньо там.

Підготовка вчителів для всіх типів шкіл регулюється земельним законодавством. Відповідні законодавчі положення охоплюють закони та нормативні акти щодо підготовки вчителів, Studienordnungen (правила навчання) для курсів підготовки вчителів, Prüfungsordnungen (пра-

вила складання іспитів) для Erste Staatsprüfung (правила складання Першого державного іспиту) або для іспитів на бакалавра та магістра, Ausbildungsordnungen (правила навчання) для Vorbereitungsdienst (підготовча служба) та екзаменаційне положення до другого державного іспиту (Криворотько-Тайфур, 2020). Рамкові угоди Постійної конференції щодо шести типів педагогічних професій створюють передумови для взаємного визнання навчання та іспитів для різних педагогічних професій.

Відповідальність за підготовку вчителів належить Міністерствам освіти та культури та Міністерствам науки земель, які регулюють підготовку за допомогою правил навчання, правил підготовки та іспитів або відповідних законодавчих положень. Перший і Другий державний іспит проводять органи державного іспиту або комісії земель. У навчальних курсах бакалавра та магістра, які забезпечують кваліфікацію, необхідну для вступу на підготовчу службу, державна відповідальність за вимоги до змісту підготовки вчителів забезпечується шляхом залучення представника вищого органу освіти землі для шкільної системи в процедурі акредитації. Будь-яка акредитація окремих навчальних курсів вимагає схвалення цього представника. Процедура акредитації передбачає, зокрема, моніторинг дотримання предметних вимог у підготовці вчителів, дійсних для всіх земель, а також специфікацій земель щодо змісту та структури. Вимоги до окремих предметів, дійсні для всіх земель, охоплюють «Стандарти підготовки вчителів: освітні науки ('Standards für die Lehrerbildung: Bildungswissenschaften') та «Вимоги до змісту предметних досліджень і предметної дидактики в підготовці вчителів, які застосовуються до всіх федеральних земель ('Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und Fachdidaktiken in der Lehrerbildung').

Висновки. У сучасних умовах на глобальному рівні виникла потреба в абсолютно оновленій під-

готовці компетентних педагогічних кадрів, що відрізняються іншими цінностями, критичним та рефлексивним мисленням, з науковим світоглядом та творчим підходом до своєї професії. Німеччина є однією з провідних країн світу з розробки стратегій та тактики розвитку педагогічної освіти, щодо впровадження у педагогічну практику новітніх освітніх технологій та методик. Основними чинниками, що визначають особливості організації німецької системи підготовки педагогічних кадрів, є:

- розподіл компетентностей та повноважень між федерацією та землями в галузі вищої освіти та наукових досліджень;
- пріоритет федерації у законодавчій діяльності та федеральних земель у реалізації федеральних законів у галузі освіти;
- право на автономію ЗВО та університетів, на свободу досліджень, викладання та підготовки наукових кадрів, зокрема педагогічних;
- система підготовки педагогічних кадрів як вияв та об'єднання інтересів освіти, науки та бізнесу.

Таким чином, на основі здійсненого дослідження встановлено, що професія вчителя у Німеччині посідає законне місце у списку найпрестижніших спеціальностей. Певний вплив на вибір цієї професії здійснює профорієнтація в межах тісної кооперації школи та ЗВО, що проводиться у форматі семінарів, спільних проєктів та досліджень, а також обов'язкової практики в установах для дітей та молоді до початку навчання в університеті. Система вищої педагогічної освіти в Німеччині охоплює такі ключові напрями: запровадження двоступеневого навчання (система, що базується на двох освітніх рівнях: бакалавр та магістр); створення інтегрованих програм навчання та проведення наукових досліджень; контроль якості освіти (розвиток єдиних критеріїв оцінки якості викладання та навчання); забезпечення привабливості системи освіти за допомогою програм фондів, науково-дослідних товариств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афонченко М. Особливості підготовки вчителів до профільного навчання іноземної мови в Україні та за кордоном. *Comparative Professional Pedagogy*. 2023. Vol. 13. P. 110–116.
2. Базова В. Проблема професійної підготовки викладачів іноземної мови в університетах Німеччини. *Витоки педагогічної майстерності*. 2011. № 8(2). С. 55–59.
3. Дяченко Л. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Федеративної Республіки Німеччина: стан і реалії. Київ, ДКС, 2016. 84 с.
4. Каниболоцька О. А., Клопов Р. В. Сучасні моделі неперервної професійної підготовки вчителя іноземної мови в зарубіжних країнах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. Вип. 89. С. 92–98.
5. Криворотько-Тайфур К. С. Вплив реформ у системі педагогічної освіти на підготовку вчителів іноземних мов Німеччини (друга половина ХХ ст.). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 185. С. 206–210.

6. Криворотко-Тайфур К. С. Зміст і форми теоретичної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в університетах Німеччини на початку XXI століття. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 186. С. 203–207.
7. Мартинець Л. А. Сучасні моделі освіти: навч.-метод. посіб. 2-е вид., доповн. та переробл. Донецьк : Освіта, 2015. 102 с.
8. Сторонська О. Практична підготовка майбутніх учителів у системі вищої освіти Німеччини. *Молодь і ринок*. 2018. № 2. С. 38–42.
9. Спіцин Є., Черниш В. Особливості практичної педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у країнах Західної Європи. *Науково-методичний журнал «Іноземні мови»*. 2021. Вип. 3. С. 51–59.
10. Blume C. German teachers' digital habitus and their pandemic pedagogy. *Postdigital Science and Education*. 2020. Vol. 2 (3). P. 879–905.
11. Bosse D. Zur Situation der Lehrerbildung in Deutschland. Reform der Lehrerbildung in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Teil I: Analysen, Perspektiven und Forschung. Immenhausen bei Kassel: Prolog-Verl., 2012. S. 11–23.
12. Meniailo V., Shapran Y., Serhiichuk O., Bahno Y., Kanibolotska O. Innovative Training of Future Teachers of Higher Education Institutions in the Conditions of Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13(2). P. 288–303.

REFERENCES

1. Afonchenko, M. (2023). Osoblyvosti pidhotovky vchyteliv do profilnoho navchannia inozemnoi movy v Ukraini ta za kordonom [Peculiarities of teacher training for specialized foreign language teaching in Ukraine and abroad]. *Comparative Professional Pedagogy*, 13, 110–116 [in Ukrainian].
2. Bazova, V. (2011). Problema profesiinoi pidhotovky vykladachiv inozemnoi movy v universytetakh Nimechchyny [The problem of professional training of foreign language teachers in German universities]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The sources of pedagogical skills*, 8 (2), 55–59. [in Ukrainian].
3. Diachenko, L. (2016). *Psykholoho-pedahohichna pidhotovka maibutnikh uchyteliv zahalnoosvitnikh shkil v universytetakh Federatyvnoi Respubliki Nimechchyna: stan i realii [Psychological and pedagogical training of future teachers of secondary schools in the universities of the Federal Republic of Germany: state and realities]*. Kyiv, DKS, 84. [in Ukrainian].
4. Kanibolotska, O. A., & Klopov, R. V. (2023). Suchasni modeli neperervnoi profesiinoi pidhotovky vchytelia inozemnoi movy v zarubizhnykh krainakh [Modern models of continuous professional training of foreign language teachers in foreign countries]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 89, 92–98. [in Ukrainian].
5. Kryvorotko-Taifur, K. S. (2019). Vplyv reform u systemi pedahohichnoi osvity na pidhotovku vchyteliv inozemnykh mov Nimechchyny (druga polovyna KhKh st.) [The influence of reforms in the pedagogical education system on the training of foreign language teachers in Germany (second half of the 20th century)]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky – Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, 185, 206–210. [in Ukrainian].
6. Kryvorotko-Taifur, K. S. (2020). Zmist i formy teoretychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov v universytetakh nimechchyny na pochatku KhKhI stolittia [Content and forms of theoretical training of future teachers of foreign languages in German universities at the beginning of the 21st century]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky – Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, 186, 203–207. [in Ukrainian].
7. Martynets, L. A. (2015). *Suchasni modeli osvity: navch.-metod. posib. [Modern models of education: teaching method. manual]*. 2-e vyd., dopovn. ta pererobl. Donetsk: Osvita, 102.
8. Storonaska, O. (2018). Praktychna pidhotovka maibutnikh uchyteliv u systemi vyshchoi osvity Nimechchyny [Practical training of future teachers in the system of higher education in Germany]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 2, 38–42. [in Ukrainian].
9. Spitsyn, Ye., & Chernysh, V. (2021). Osoblyvosti praktychnoi pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u krainakh Zakhidnoi Yevropy [Features of Practical Pedagogical Training of Future Foreign Language Teachers in Western Europe]. *Naukovo-metodychnyi zhurnal "Inozemni movy" – Scientific and methodical journal «Foreign Languages»* 3, 51–59. [in Ukrainian].
10. Blume, C. (2020). German teachers' digital habitus and their pandemic pedagogy. *Postdigital Science and Education*, 2 (3), 879–905.
11. Bosse, D. (2012). Zur Situation der Lehrerbildung in Deutschland. Reform der Lehrerbildung in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Teil I: Analysen, Perspektiven und Forschung. Immenhausen bei Kassel: Prolog-Verl., 11–23.
12. Meniailo, V., Shapran, Y., Serhiichuk, O., Bahno, Y., & Kanibolotska, O. (2021). Innovative Training of Future Teachers of Higher Education Institutions in the Conditions of Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13 (2), 288–303.